Komu „рідне”, a komu „rôdne”

Jan Maksimjuk

Trochi pro poeziju

Ostatnim časom ja odkryv dla sebe viêršy Viktora Stachvijuka. Pravdu kažučy, čohoś tak sviêžoho i zaduševnoho od biłostôćkoho autora ja ne čytav uže liêt 15 abo i bôlš. Jak chtoś choče poznakomitisie z poezijeju Stachvijuka, to ja horačo namovlaju joho zahlanuti na internetnu storônku http://svoja.org/, kotora prysviêčujetsie pudlaśkuj movi. Ale pro Stachvijuka trochi puzniêj.

Na počatok pro Ołenu Stepanenko, pro kotoru ja znaju tôlko, što vona vrodiłasie v Černihuvśkuj obłasti na Ukrajini v 1974 roci. Ale ja natrapiv na jeji viêršy na odnôm ukrajinśkum poetyčnum sajti, i vony mniê velmi spodobalisie. Odin z jich ja choču teper zacytovati (kob ne zajmati zamnôho miêstia, perepisuju viêrš „ciurkom”): ...*філософія соняха — саморефлексія змія / золотий нарцисизм надсухої шершавої шкіри / ХТОСЬ / ширший за тебе / щоранку ступає / в простягнену навстріч зіницю — / щоб набрати твоєї форми / увести до солярної віри / і летить з пелехатих вій / обтрушена позолота / дрібні гороб'ячі кроки / бажання змахнути крильми — / сорок віків посічених на полову / позирають на тебе з вершини кукурудзиння / ...філософія сонця — диво святого Юра: / ув осоння бажань зеленкаві заземлено списи. / А накрити б лице китайкою та й заснути — / заповзти з головою в тривку мов земля зіницю*.

Ot že, nekotory chłopci z Pudlaša — ułučno z mojimi koliśnimi kolegami z Biłoruśkoho Objednania Studentuv (BAS), kotory teper identyfikujut sebe jak ukrajinciuv — kažut mniê, što

to je moja *рідна мова*. I što siêta mova povinna byti dla mene bôlš bliźka čym biłoruśka.

De na Biłostôččyni hovorat tak, jak piše Ołena Stepanenko z Černihuvščyny? U Vidovi? U Knorydach? Kôlko ludi v našych pudlaśkich vjoskach i horodkach zrozumiêje siêty viêrš bez słovnika abo bez pomoščy kohoś, chto spicijalno včyvsie ukrajińskoji movy?

Koli vam treba perekładčyka (perehovôrščyka), kob zrozumiêti jakiś tekst, to pro jakuju rôdnu movu može byti rozhovôr?

Jakaja rôdna mova v ludi z Vidova? Jurij Havryluk, redaktor časopisa „Nad Buhom i Narvoju”, perekonuje nas, što zbôlšoho takaja: *Шепотіння зриває / Завісу мовчазного стиду / Темрява стелеться / М’якою хвилею / На гарячі тіла / Очі не шукають / Кшталтів / Лише всевидющі / Мандрівники руки / І віднаходиш спогад / З уяви у сні.* (Ja vziav siêty joho viêrš z toho samoho sajtu, što i viêrš O. Stepanenko.) Koli jdetsie pro porumnanie leksyki siêtych tekstuv, to ja skazav by, što v Stepanenko my majemo vesiêlny korovaj, a v Havryluka — peredvelikôdny postovyje kartopli z olijom i cibuleju. Nu, ale siête — sprava smaku. Ale naveť z siêtoho korotkoho viêršyka vyrazno vidno — ne tôlko viduvciam, ale i mniê z Lachôv — što to ne je rôdna mova ludi ni v Vidovi, ni v žadnuj inšuj vjosci na Biłostoččyni, i što „perehovôrščyk” ode tože prydavsie b.

Jakaja ž napravdu rôdna mova ludi v Lachach i Vidovi? Voźmiêmo, dla prykładu, movu Viktora Stachvijuka z Trystianki: *koli deń taki jak diś / što sypletsie vsio z ruk / što viêtior v očy / a mamona v plečy / i zimny pôt povze rosoju / za rozchrystany kovniêr / v zasochłum horli nic nema / kob plunuti na čornoho kota / a sercie dybitsie na sam vspomin / byłoho zła / zatrymajsie / prysiaď / vzhlani na sviêt / što byv uže do tebe / i ne znikne koli znikneš ty / pluń na strach / na vsio machni / v ditinstvo choč na mih verniś / raduhoju tam nakryj / svôj čornobiêły son / na reštu dion* (zbôrnik „Bahrovy tiêń”, 2002). Čy komu-leń z pudlašôv treba perekładčyka, kob zrozumiêti Stachvijuka? Čur tomu na jazyk, chto skaže, što treba. Stachvijuka z Trystianki zrozumiêjut i v Čyžach, i v Kleščelach, i v Čeremusi (choč v siêtych dvoch ostatnich mistiach hovorat tverdiêj). Stachvijuka zrozumiêjut, bo piše vôn na tôj movi, jakaja je pravdivym płodom pudlaśkoji zemliê, a ne eksportnym tovarom z černihuvśkoji čy połtavśkoji storony.

Pro fasadu i fundament

Brytański dosliêdčyk nacijonalizmu Benedict Anderson napisav u svojôj slavnuj knižci „Imagined Communities” u 1984 roci, što nacija — to „ujavlana spulnota” (imagined community). Mnôho ekspertuv u pryncypi zhodžajetsie z takoju definicijeju. Sam dla sebe ja taksamo znachodžu v siêtum stisłum terminovi mnôho raciji.

Pryvodiačy ode dumku Andersona, ja choču, kob čytačê lepi zrozumiêli sens moho artykuła — ja i ne dumaju odmovlati ukrajinciuv od jichnioji ukrajińskoji identyčnosti i namovlati do jakojiś inšoji. Koli Emmanuel Olisadebe z Nigeryji može ujaviti sebe polakom, to čom chtoś z Dubičuv ne može ujaviti sebe ukrajinciom? Ale ja pišu siêty tekst proti argumentaciji chłopci z „Nad Buhom i Narvoju”, kotory nibyto viêdajut lepi od mene, jakaja v mene rôdna mova, i nibyto viêdajut, što ja i šče 50 000 pudlašôv stalisie ofjarami manipulaciji komunistuv, jakije v 50-tych liêtiuch minułoho viêku nasilno zrobili nas biłorusami. Ot že, podług „Nad Buhom i Narvoju”, usio było b inačej, koli b komunisty zachotieli zrobiti štoś inšoho. Tak skazati, tut argumentacija typu — a što było b, koli b u korovy vyrosli kryła? Čy ne stała b korova drakonom? Podług mene — stała b.

U Interneti mniê trapivsie artykuł spômnianoho J. Havryluka, de vôn tłumačyt naddniprôvśkim

ukrajinciam problemu pudlašôv šče prostiêj: rozumiêjete, pudlašôv prosto pudmanuli, što jichnia mova biłoruśka. Koli vony vsiê doznajutsie pravdy (to značyt, što vona ukrajińska), to stanutsie ukrajinciami. Vôn i prykład pryvodit — odna kobiêta z Dubjažyna, počuvšy ukrajińsku movu ukrajinciuv z-nad Dnipra v 1989 roci, zdivovałasie: jak vy choroše hovoryte po-biłoruśki? Ja spodivajusie, što taja kobiêta, koli vona takaja była napravdu, stałasie odrazu ukrajinkoju i zavziatoju aktyvistkoju Związku Ukraińców Podlasia. Argumentacija tut takaja, jakuju ja čuv od sviêžych pudlaśkich ukrajinciuv na počatku 1980-tych — „Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny” zbuduje nam Ukrajinu na Pudlašy. Bo atlas zaličuje našy pudlaśki hovôrki do ukrajińskich, a ne do biłoruśkich.

Biłoruskosť na Biłostoččyni sered pudlašôv budovałasie ne na dyjalektnych mapach i ne proti hipotetyčnoji ukrajińskosti, a na spôlnuj historyčnuj doli biłoruśkomovnych licvinôv i pudlaśkomovnych pudlašôv, kotory, jak pravosłavny, odčuvali tak samo čužosť bytu i kultury katolićkoji bôlšosti (do jakoji, ne treba zabyvati, należali i biłoruśkomovny katoliki). Naša „ujavlana nacija” na Biłostoččyni začałasie faktyčno po II svitovuj vujniê, a kažučy šče dokładniêj, u 1956 roci, sered pravosłavnych. I vona naveť ne starałasie „ujaviti” sebe v jakômś pozapravosłavnum konteksti. Biłostoćki biłoruśki historyki napisali kupu artykułuv na temu peredvojennoho biłoruśkoho ruchu na katolićkuj Sokôlščyni, stvorujučy vraženie, što nibyto istniêje jakajaś historyčna vjaź miży siêtymi dvoma nacijonalnymi ruchami. To kazka dla naivnych. Biłoruśkomovny katoliki i biłoruśkomovny pravosłavny na Biłostôččyni to dviê razny „ujavlany spulnoty” — „svojiê” i „čužyje”.

Nu a Ukrajina? Z uvahi na toje, što bôlša časť Ukrajiny — pravosłavna, vona ne traktujetsia pravosłavnymi lićvinami i pravosłavnymi pudlašami jak štoś čužoje. Ale ne traktujetsie tože jak štoś svoje. Vona nam ni svoja, ni čužaja. Jak i Rosija. U nas, okrum podôbnoji fonetyki, nema ničoho historyčno spôlnoho z reštoju ukrajinciuv, žadnoho kozactva, žadnoho unijactva, žadnoji UPA. Odna spôlna reč — Związek Ukraińców Podlasia, choč ja ne vpevniany, što dla ukrajinciuv u Haliččyniê pudlaśki ukrajinci napravdu svojiê. Chutčej za vsio — vony dla halićkich ukrajinciuv takije ž „susmatyki” jak i my, pudlaśki biłorusy.

To môj odkaz na štandarovu tezu pudlaśkich ukrajinciuv, što biłoruśki ruch sered pudlašôv — to fasada, a ne fundament. Ja zusiêm ne dumaju jich perekonuvati. Teksty v „Nad Buhom i Narvoju” natôlko doktrynerśki, što nema i nadiêji, kob chtoś z toho ruchu vyjšov z raz nałožanych šoruv i postaravsie rozsudno podumati, a čom že ž to našy lude v perepisi 2002 roku masovo oddali perevahu „fasadi”, a ne „fundamentovi”. Nevže vsiê dumali tak, jak taja potencijna ukrajińska aktyvistka z Dubjažyna? Po-mojomu, pudlašê vsio ž bôlš samostôjny v svojôm rozumi i pererostajut toj sproščany obrazok, kotory maluje J. Havryluk — vony usvidomili-odčuli razniciu pomiž biłoruśkoju i ukrajińskoju doleju.

Čy my vratujemo Minśk?

Ja liču, što našy lude ne tôlko usvidomlali razniciu v siêtych dolach, ale tože razniciu v pudlaśkuj i ukrajińskuj movach. Ono što vony ne miêli adekvatnoho terminu, kob siêtu razniciu zaznačyti. Tomu lude kazali, što jichnia pudlaśka mova je biłoruśkoju. Ja sam tak odčuvav u 2002 roci, BO TOHDY ŠČE NE MIÊV ODPOVIÊDNIOJI NAZVY DLA RÔDNOHO. U sensi duchovnoho nasliêdstva biłoruśkoho narodu na Biłostôččyni — vona i je biłoruśkoju. U sensi leksykalno-gramatyčnum — niê. To inša mova čym biłoruśka. Zapytajte v buď-jakoho movoznavcia, polaka, niêmcia čy biłorusa. Koli ne viêryte mniê, to zapytajte profesora Michała Kondratiuka, kotory siêtu movu znaje tože ne z knižok, a od tata i mamy.

Ja proponuju, kob ne tôlko nazvati jijiê pudlaśkoju, ale i dati jôj kusok miêstia v „Nivi”

i „Czasopisi”. Kob postaratisie vstanoviti svôjśku łučnosť pomiž intelektualnoju verchuškoju biłoruśkoho ruchu v Pôlščy i tymi biłorusami, jakije na biłoruśkuj literaturnuj movi ne čytajut ne tôlko tomu, što ne navčylisie jijiê v školi, ale i tomu, što ne ličat jijiê svojeju.

„Nacijonalne doktrynerstvo” — to ne tôlko chvoroba ukrajińskich žurnalistuv na Biłostôččyni, ale i bôlšosti biłoruśkich. Jak vytłumačyti jichniu oburanosť na fakt, što v Čyžach ne zachotiêli vvesti literaturnoji biłoruśkoji movy jak druhoji v gmini? Jak možna ne bačyti raznici pomiž movoju, na jakôj vychodit „Niva”, i movoju, na jakôj hovorat lude v Čyžach? Naturalno, usiê bačat, čujut i rozumiêjut. Ono doktryna vže ne pozvalaje dumati i vykazuvatisie inačej.

U poperednium „Czasopisi” v intervju Jarosława Ivaniuka, programnoho dyrektora Radiva Racija, ja natrapiv na joho vykazuvanie odnosno (ne)možlivosti vžyvania pudlaśkoji movy v medyjach: „...беларуская мова і так кволенька ўжо на Беласточчыне трымаецца. І няма сэнсу яе разрэджваць на „сваю” ці „падляскую”, прыдумваючы новыя спосабы запісу і асобныя артаграфічныя правілы... Такія дзеянні па-мойму неперспектыўныя”. Na pomošč Ivaniuka mniê nema čoho spodivatisie. Choču, odnak, jomu skazati, što ja jakraz starajusie „zahustiti” biłoruskosť na Biłostôččyni, dodajučy do jijiê potencijno 30 000 pudlašôv, kotory mohut stati hramotnymi v svojôj rôdnuj movi.

Po druhie, ja perekonany, što Biłostôččyna ničoho tołkovoho ne zmože zrobiti, kob zatrymati smerť biłoruśkoji literaturnoji movy, koli vona napravdu nadychodit. Siête može odvernuti tôlko Respublika Biłoruś. My dla ludi v RB — tôlko historyčny vybryk, etnografična cikavinka v Pôlščy, neistôtna ni v polityčnum, ni v intelektualnum sensi. Ot, idealisty, provincijały, ale v žadnum razi ne považny polityčny čy intelektualny figury. Ne my vstanovlali praviła dla biłoruśkoji movy i kultury, i ne my jich budemo miniati.

Toje, što zaležyt od nas — to same daliêjšy los pudlaśkoji movy, kotora je tôlko na Pudlašy, u našych chatach i serciach. Tut my mohli b štoś tołkovoho zrobiti, koli b zachotiêli, bo siête nam pud siłu. My Minśka ne vratujemo (sam Minśk jasno nam kaže, što my v siêtum diêli nekompetentny i dyletańcki). Ale my šče možemo pudtrymati Pasynki z Vôjškami, Vôrlu z Košelami. To ne taki prostôr, na jaki nekotory z nas koliś zamachuvalisie, ale i naša siła ne taja.

Jak czytamy alfabet podlaski

Język podlaski zapisujemy zmodyfikowanym alfabetem łacińskim, różniącym się nieco od alfabetu polskiego. Poniżej podajemy zasady czytania liter, które nie występują w alfabecie polskim, oraz tych, których wymowa w gwarach podlaskich różni się od wymowy literackiej w języku polskim.

Litery ***Č č, Š š, Ž ž*** czytamy odpowiednio jak polskie ***Cz cz, Sz sz, Ż ż***.

Litery ***Ď ď, Ť ť*** czytamy odpowiednio jak ***miękkie d, t*** w języku rosyjskim (***дь, mь***).

Literę ***V v*** czytamy jak polskie ***W w***.

Literę ***H h*** czytamy dźwięcznie, to znaczy jak ***dźwięczny odpowiednik głoski Ch ch.***

Literę ***Ł ł*** czytamy bez zaokrąglenia warg, dotykając językiem przednich zębów, jak ***Л л*** w języku białoruskim lub rosyjskim.

Dyftong ***Ô ô*** czytamy zaczynając od ***u*** i szybko przechodząc do ***o***.

Dyftong ***IÊ iê*** czytamy zaczynając od ***i*** i szybko przechodząc do ***e***.

Dyftong ***Ê ê*** czytamy zaczynając od ***y*** i szybko przechodząc do ***e***.

Pozostałe litery alfabetu podlaskiego czytamy jak odpowiednie litery w alfabecie polskim.

Wspierajmy Svoja.org

Niniejszą lekturę pobraliście Państwo z biblioteki serwisu Svoja.org lub zrobiła to osoba, od której otrzymaliście Państwo ten plik. Wszystkie zasoby Svoja.org znajdują się w domenie publicznej, korzystanie z nich jest wolne od opłat.

Serwis Svoja.org założyliśmy na przełomie lat 2007 i 2008 z myślą o ratowaniu języka podlaskiego i jego dziedzictwa. Misję tę staramy się realizować w sposób maksymalnie spójny i uporządkowany, tzn. nadając temu mówionemu dotąd językowi formę literacką, własny alfabet i kodyfikację gramatyczną oraz utrwalając jego specyfikę i bogactwo syntaktyczne. To ostatnie zadanie realizujemy poprzez publikację tekstów oryginalnych oraz przekładów światowego dziedzictwa literackiego.

Nigdy nie zakładaliśmy, że będziemy zarabiać na tej działalności, i nie zamierzamy tego robić. Swoją pracę traktujemy jako spłatę długu wobec przodków, którzy nie dysponując dobrodziejstwami technologii zachowali nasz język do obecnych czasów i pokoleń potencjalnych użytkowników. Uważamy, że konsekwentne wprowadzanie języka na salony świata cyfrowego i jego „zadomowianie” w realiach epoki komunikacyjnej daje pewne nadzieje na dalsze [prze]trwanie.

Jeśli po lekturze e-booka, czytają Państwo również ten dodatek i mają podobne przemyślenia, to jakaś część naszej misji została wykonana.